

ПРО ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ «ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ» ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ У ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Д. ВОВК
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії держави і права
(Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»)*

Правова традиція є досить складною для розуміння юридичною категорією. Попри значну поширеність у літературі, уявлення про природу правової традиції, форми її прояву, співвідношення з іншими правовими явищами залишається, на нашу думку, досить фрагментарним. Варто лише згадати, що роботи, безпосередньо присвячені аналізу цієї проблеми, містять вельми різне трактування природи правової традиції та її ролі у правовій системі. Зазначена різниця, зокрема, помітна під час порівняння досліджень правової традиції філософсько-правового і теоретико-правового характеру з компаративістськими розвідками.

Філософи і теоретики права переважно прагнуть вибудувати розуміння правової традиції, спираючись на одне з філософських розумінь традиції як соціокультурного феномену.

Так, Ю. Оборотов вважає, що правова традиція становить зв'язок часів, соціальне (правове) спадкування [1, 61]. Ю. Лобода розуміє правову традицію як закономірності розвитку сфери правового буття суспільства й одночасно принцип, ідею і тенденцію розвитку правової складової соціальної організації [2, 87]. Позитивним у таких підходах є те, що традиція не ототожнюється із правовою системою чи її елементами, а виражає скоріше певні зв'язки і взаємовпливи, що мають місце усередині правової реальності. У контексті цього досить правильно також робиться акцент на тому, що правова традиція виражає динаміку права, історичний рух правової системи, а не, приміром, її минуле¹. Водночас не можна не помітити велику загальність, схематичність і навіть метафоричність наведених спроб осмислення правової традиції, адже вирази «зв'язок часів», «ідея», «принцип» залишають великий простір для їх інтерпретації. Крім того, фактично і Ю. Оборотов, і Ю. Лобода мають на увазі певну «велику» традицію як збірне, абстрактне поняття для якісної характеристики

¹ Щось подібне бачимо і у А. Ковлера, який уявляє європейську правову традицію як поступовий історичний розвиток права Європи, коли кожен наступний етап пов'язаний із попереднім різноманітними зв'язками [3, 274–302].

права як елементу культури певного суспільства чи навіть цивілізації (за аналогією із західною традицією права Г. Бермана). Коли ж йдеться про конкретні традиції у праві (наприклад, традиційне співвідношення джерел права чи особливості розвитку правової науки й освіти), оперувати подібними дефініціями правової традиції стає набагато важче.

Дещо іншим є підхід К. Арановського, який використовує поняття «державно-правова традиція». Остання визначається як таке, що історично склалося, виражене у сталих навичках нормативно-ціннісне правоутворення, яке зумовлено релігійними і світськими віруваннями, світоглядом, почуттями, якістю спожитої інформації та сприйняття, розуміння права, влади, державності. У такому значенні, доводить російський науковець, «державно-правова традиція дозволяє людям жити і діяти у політично влаштованому, упорядкованому правовому суспільстві [4, 138]. Тут, по-перше, невдалою видається сама категорія «державно-правові традиції». Не заглиблюючись у це питання, зазначимо, що право і держава є все ж таки окремими (хоча і взаємопов'язаними) явищами. Правова система, зокрема і на сучасному етапі, ніколи не є повністю «одержавленою» (хоча б на підставі визнання природного характеру прав людини), а відносини зі здійснення політичної влади не регулюються виключно правом. Тому, на нашу думку, доцільніше говорити про правові традиції, які існують у правовій системі державно організованого суспільства, але не про традиції «державно-правові». По-друге, якщо традиція є «правоутворенням», то вона є окремим елементом правової системи, що існує у взаємодії із самою системою та іншими її елементами. Аналіз конституційної традиції, що пропонує К. Арановський, дає змогу побачити, що йдеться не про окремий елемент у структурі правової системи суспільства, а про певну специфіку інших елементів (переважно правової поведінки і правосвідомості суб'єктів права). Більше, на нашу думку, правова традиція взагалі не усвідомлюється як певна сутність, її осмислення може бути здійснене тільки шляхом аналізу джерел певної конкретної традиції та правової системи чи її складових, в яких ця традиція присутня. При цьому К. Арановський досить правильно зазначає, що негативні явища у праві, наприклад, деформації правосвідомості (російський вчений використовує термін «аномії» [4, 125]), є також проявами правової традиції, тобто остання не пов'язана виключно з якимись позитивними здобутками у розвитку права.

У працях порівняльно-правової спрямованості правова традиція вживається переважно у контексті категорій «право», «правова система», «правова сім'я», «правова культура» тощо, що, вочевидь, зумовлено прагненням виробити поняття правової традиції, придатне для використання у прикладних компаративістських дослідженнях¹. Так, Г. Гленн ототожнює правову традицію з правовою системою, розглянутою в історичному розвитку і переважно під

¹ Показово також, що у порівняльно-правових студіях, які не розглядають правову традицію як окремий юридичний феномен, ця категорія часто виконує роль синоніма чи близького за значенням терміна щодо категорій «право» і «правова система», що зумовлено, очевидно, суто стилістичними потребами. Йдеться, приміром, про класичну працю К. Цвайгерта і Кьотца [5, 75–77]; працю Дж. Х. Меррімена і Р. Перез-Пердомо [6, IX]; дослідження Р. Леже, де правова традиція фактично є синонімом правової культури, у тому сенсі, що відсутність правової традиції (фактично — нерозвиненість права у суспільстві. — Д. В.), на думку французького вченого, не дозволяє віднести певну правову систему до відповідної правової сім'ї [7, 234]; розвідку Х. Коена [8, 8] тощо.

впливом поза правових чинників (релігії, культури, політики тощо). Зрозуміти традицію, на його думку, — це як проглянути фільм, тоді як зрозуміти сучасну правову систему означає побачити кадр із цього фільму [9, 873]. Специфічність історичного контексту становлення і функціонування відповідних правових систем дозволяє Г. Гленну виокремити низку великих традицій: «хтонічну», талмудичну (іудейську), цивільного права, ісламську, загального права, індуську та азійську [10]. К. Осаке бачить правову традицію як сукупність глибоко укорінених у свідомості людей уявлень про роль права у суспільстві, природу права і політичні ідеології, а також про організацію і функціонування правової системи [11, 31] (схоже визначення правової традиції, поєднане з розумінням традиції як зв'язку між минулим і майбутнім у правовій сфері, пропонує Х. Бехруз [12, 25]). Хоча це визначення наближає правову традицію до правосвідомості, а точніше — до правової психології, однак далі американський компаративіст класифікує правові системи світу на релігійну і нерелігійну традиції права та західну і позазахідну традиції права (така класифікація існує поряд із поділом на правові сім'ї) [11, 31]. Іншими словами, правові традиції тут виступають і як критерій поділу правових систем на певні групи, і як елементи такого поділу.

За такого розуміння знову постає проблема ототожнення правової традиції та правової системи (групи (типу, виду) правових систем). Тим самим фактично відбувається множення понять, коли одне і те саме явище позначається низкою різних термінів (правова сім'я і правова традиція або правова система і правова традиція). Насправді ж важко уявити ситуацію, коли правова система або група правових систем у межах певної цивілізації характеризувалася б поза її (їх) історичним розвитком, культурними чи релігійними особливостями, економікою тощо, а отже, правова система чи правова сім'я завжди одночасно будуть і правовими традиціями, що суттєво зменшує понятійну цінність останньої. У цьому сенсі більш вдалим видається підхід, вироблений Г. Берманом при характеристиці західної правової традиції як сукупності певних якостей, властивих праву західних країн (системність права, його автономність, світськість, системність, наявність юристів-професіоналів та ін.) [13, 39–43]. Важливим тут є не тільки те, що традиція розглядається не як сама правова система, а її специфічні риси (внутрішні зв'язки, стани тощо), так і змінюваність цих рис з плином часу, коли традиція не сприймається як щось незмінне, стає, назавжди сформоване у «сиву давнину».

Наведеними вище позиціями проблематика розуміння правової традиції, звичайно, не вичерпується. Наприклад, В. Лафітський використовує категорію «християнська правова традиція», під якою фактично розуміється християнський погляд на право, образ права, сформульований цією релігією. До правової спільноти християнської правової традиції належать, на думку російського вченого, слов'янське, романо-германське, загальне, скандинавське і латиноамериканське право [14, 123–199]. Саме такий підхід до проблеми виглядає, на нашу думку, не зовсім обґрунтованим, адже релігійні уявлення про право є не самою традицією, а її джерелом, що у поєднанні з відповідними корпоративними нормами релігійних громад (церков), їх доктриною і практикою діяльності, може впливати на правову систему, що власне і свідчить про виникнення традиції [15, 25 і далі]. Але розмежування правової традиції та правової системи, що впливає з типології В. Лафітського, виглядає виправданим (інша справа,

чи доцільне виокремлення саме таких типів правових систем в одному смислово-вому ряді). С. Павлов доводить, що правова традиція — це юридична категорія, феномен правової культури, елемент правової системи та складова спадкоємності права, яка фіксує узагальнений правовий досвід, правову пам'ять, правові знання та правові уявлення, що передаються від покоління до покоління як прийнятні способи організації суспільства, моделі формування правового устрою, порядку у праві, ієрархії цінностей у праві та ін. [16, 14]. М. Мірошніченко наближає правову традицію до «правового стилю» К. Цвайгерта і Х. Кьотца, при цьому використовуючи різні аспекти розуміння традиції — і як сукупність елементів соціального і культурного спадку, що передається з покоління в покоління, і як вид суспільної нормативності, і як певне ставлення до права [17, 111, 113–114], що певною мірою ускладнює сприйняття позиції цього автора саме стосовно природи правової традиції.

Аналіз існуючих поглядів на правову традицію, по-перше, демонструє достатню складність визначення цієї категорії або ж, принаймні, можливість існування різних варіантів такого визначення — від максимально абстрактних до теоретико-прикладних; а по-друге, доводить, що категорія «правова традиція» не розуміється як певна сутність у праві, вона становить штучну наукову конструкцію, функціональну категорію, яка не може ототожнюватися або змішуватися з правовою сім'єю, правовою системою, чи її певним елементом, оскільки це має наслідком втрату нею (правовою традицією) понятійної цінності для загальнотеоретичних або порівняльно-правових досліджень.

Переходячи до викладення нашого розуміння правової традиції, зазначимо, що правовій системі, як і кожній соціальній системі, властива історичність. Історичність права означає не просто наявність правового минулого, на яке спирається право сьогодення або через яке ми можемо краще зрозуміти сучасний етап буття права. А. Турен пише із цього приводу, що історичність — це не сукупність цінностей, міцно закорінених безпосередньо у центрі суспільства; вона постає як сукупність інструментів, культурних орієнтацій (цей перелік механізмів історичного впливу можна продовжити — міфи, віра, ідеї, концепти тощо), за допомогою яких сформувалися форми соціальної практики [18, 19], у тому числі й право. У правовій системі, як системі відкритій (такій, що взаємодіє з оточенням і обмінюється з ним інформацією) і реактивній (такій, чиє функціонування визначається переважно зовнішніми факторами [19, 53–54]), ці механізми за походженням мають як внутрішньоправове (наприклад, традиційне значення джерел права, їх взаємне співвідношення), так і, передусім, позаправове походження (мораль, релігія, політика, економіка тощо). Вони (механізми) постійно творять сучасне право, визначають його зміст і майбутнє. Таке бачення можна екстраполювати і на право як продукт людських відносин. Правова система вбудована у свою історію та історію суспільства у цілому. Це не означає, що вектор правового розвитку, колись заданий, залишається сталим і незмінним, не зумовлює жорсткої детермінованості права історичним минулим, назавжди зафіксованими світоглядними чи культурними домінантами соціуму, але дозволяє констатувати, що право живе і прогресує у своїй історії, спирається на досвід минулих поколінь (точніше — розуміння цього досвіду), заперечуючи, трансформуючи, підтримуючи його.

Історичність правової системи, яка охоплює і світ правових ідей, і світ матеріального буття права, на більш конкретному рівні виявляється у вигляді пра-

вових традицій, що в матеріальному аспекті зумовлюють особливості існування якогось правового явища, об'єктивованого у матеріальному світі, чи правової системи у цілому, а в ідеальному — визначають особливості пізнання і розуміння права (парадигми праворозуміння).

Інакше кажучи, правова традиція — це категорія, яка характеризує специфічність ідеального і матеріального буття права в контексті уявлення про його історичний розвиток. Підкреслимо ще раз, традиція — це не сама правова система чи певні правові явища, а категорія, яка пояснює їх своєрідність, особливість з огляду на історію їх виникнення і розвитку під впливом певних чинників (тому для правників важливим є дослідження і власне правової історії, і історії цих чинників, наприклад розвиток економічних відносин чи концептів публічної влади). Вивчення правових традицій дає можливість побачити, чому в суспільстві або групі суспільств, об'єднаних у цивілізацію, сформувалися саме такий образ права, таке суспільне значення права, така правова система, і тим самим відображає динаміку історичного буття правової системи, формування і реалізацію правових норм, пізнання права суб'єктом права, відтворення правових приписів у вигляді правової поведінки тощо.

Запропоноване розуміння дає можливість відмежувати правову традицію від правової культури. Культура, як зазначав Й. Гейзинга, є абстракцією, наданою для позначення історичної дійсності [20, 215], тобто у нашому випадку певного рівня розвитку правової системи. У цьому сенсі правова традиція і правова культура є близькими категоріями, які відображають сучасний стан правової системи як підсумок поступового накопичення правового досвіду в суспільстві. Утім, якщо культура відображає сам цей стан розвитку, то традиція дає уявлення про шляхи і джерела формування цього стану. Іншими словами, якщо культура відповідає на запитання «що?» (правова система у своєму особливому способі існування), то правова традиція відповідає на запитання «як?» або «чому?» цей спосіб існування є саме таким.

Тут, однак, потрібно враховувати певний нюанс. Правова культура є «усім позитивним, що створено людством у правовій сфері» [21, 11]. Позитивність у цьому випадку означає, що правова культура не охоплює юридичні явища антиправового характеру (деформації правосвідомості, протиправну поведінку, неправові закони тощо). Правова традиція ж, як функціональна категорія, що виражає специфічність буття правової системи, може бути причиною і поясненням існування також і дефектів у праві, негативних властивостей, явищ і тенденцій у правовому розвитку (наприклад, правового нігілізму).

Через дослідження правових традицій і правової культури досягається розуміння реального впливу права на життя соціуму, його розвиненості не лише на рівні системи позитивного права чи академічних теорій і вчень, а й у вигляді відповідних моделей правової поведінки, укорінених у свідомості індивідів і різноманітних спільнот. Правова культура і правові традиції, що «супроводжують» культуру, передусім відображають дію, «практику» правового регулятора, його генезу і життя як прояву людської активності, форми людських відносин. Як писав М. Мамардашвілі, культура як така — це здатність практикувати складність і розмаїття життя; саме практика, а не знання є основним для розуміння культури [22, 29].

Запропоноване бачення правової традиції дає змогу артикулювати низку змістовних акцентів у її розумінні. Як вже зазначалося, правову традицію не

слід сприймати як категорію, що виражає минуле права і у цьому сенсі опонує змінам, модернізації, новаціям¹.

По-перше, поділ суспільств або суспільних явищ на традиційні й нетрадиційні чи модерні є досить спірним, хоча б через ілюзорність існування нетрадиційних суспільств, тобто суспільств, що перебувають поза своєю історією [23, 105].

По-друге, інноваційність правової системи завжди має певне ідеологічне підґрунтя, яким виступає та чи інша традиція, іноді — навіть більш архаїчна, ніж традиція, у боротьбі з якою виникає інновація (характерним прикладом є філософія природного права у Новий час, яка значною мірою надихалася античними джерелами).

По-третє, сприйняття правових традицій саме як минулого права утворює своєрідну смислову пастку, адже у такому випадку традиція завжди є сталою, повністю сформованою, що виключає будь-які можливості її пристосування до сьогодення. У результаті традиція, будучи минулим, «вмирає» — витісняється з соціального середовища, як тільки воно починає змінюватися. Натомість базові традиції права країн Європи (християнська правова традиція, традиція римського права, традиція світськості, традиція демократизму, традиція грецької політичної філософії) навпаки демонструють змінюваність, здатність трансформуватися і оновлюватися з плином часу, набуваючи нових форм і проявів.

І, по-четверте, не все правове минуле може бути пов'язане з існуванням традиції, оскільки воно (минуле) може не мати значення для функціонування права сьогодні. Говорячи про традицію (а точніше про джерела традиції), ми маємо на увазі не все минуле (спадщину), а лише те, що має значення для сучасності. Наприклад, до християнської спадщини у праві можна віднести звичай знімати взуття при проведенні ділових переговорів і укладенні договорів, однак на розвиток сучасних договірних чи торговельних відносин це правило поведінки, звичайно, не впливає.

Відповідно правова традиція виражає не минуле права, а його сьогодення, що розуміється у його зв'язках зі своїм минулим, з історією. Ключовим тут є слово «розуміється», адже, говорячи про традиції, ми часто маємо на увазі не саме пройдешне, а уявлення про нього. Можна сказати, що правова традиція виступає одночасно і «відлунням минулого» (так традицію визначав Г. Гадамер [24, 205]), і «зануренням у віковичну імлу» (порівняння Е. Гіденса [25, 32]), тобто традиція виражає зв'язок з минулим, відчутим та інтерпретованим певним суб'єктом сучасності. Щоб це побачити, досить згадати, що говорячи про традицію римського приватного права у сучасному праві (особливо коли йдеться про понятійний апарат), ми маємо на увазі не стільки власне норми і доктрину, які були вироблені у Стародавньому Римі, скільки інтерпретації римського права у *Corpus juris civilis*, а ще більше — у працях глосаторів, пост-глосаторів та гуманістів.

Більше того, слід ураховувати, що правова традиція може спиратися не тільки на модифіковане трактування минулого, а навіть на вигадані факти минулого, які носіями традиції сприймаються як реальні. Е. Гобсбаум визначає такі традиції як винайдені [26, 29–31, 34 і далі]. Вони або взагалі не мають історич-

¹ Більш розлоге обґрунтування неможливості отождолення правової традиції та минулого у праві нами вже пропонувалося раніше [Див.: 15, 16–24].

ного підґрунтя, або ж відсилають нас до фактів минулого, що виникають значно пізніше, ніж прийнято вважати. Прикладом винайдені традиції можуть бути пропозиції щодо запровадження мантій для адвокатів як кроку для відродження класичних атрибутів адвокатської професії, що лунають на пострадянському просторі (у тому числі і в Україні), тоді як адвокатура колишньої Російської імперії мантій у своїй діяльності не використовувала.

В аспекті викладеного вище варто також зупинитися на співвідношенні правової традиції з вже згаданим «правовим стилем» К. Цвайгерта і Х. Кьотца, оскільки у літературі зазначається близькість чи навіть тотожність цих категорій [17, 110, 114; 27, 155]. Як відомо, стиль правової системи, на думку німецьких правників, визначається п'ятьма чинниками: 1) історичне походження і розвиток правової системи; 2) пануюча доктрина юридичної думки та їх специфіка; 3) правові інститути, які виділяються своєю своєрідністю; 4) правові джерела і методи їх тлумачення; 5) ідеологічні фактори [5, 76]. Ґрунтуючись на нашому розумінні правової традиції у її співвідношенні із правовою культурою і правовою системою, можна говорити про дотичність цих категорій. Правовий стиль (якщо використовувати цей критерій для поділу правових систем світу) визначається, зокрема, і традиціями, які існують усередині правової системи (йдеться про другий і третій чинники, при чому саме в аспекті специфічності доктрини і правових інститутів). У свою чергу, перший чинник пов'язаний історичним минулим права, в якому формується та еволюціонує традиція, а не безпосередньо з самою традицією. Четвертий чинник стосується елементів правової системи, які можуть розглядатися як в аспекті традиції (вже згадане традиційне співвідношення джерел права), так і поза ним (зокрема у випадку правової акультурації). П'ятий чинник має позаправовий характер і може розглядатися як джерело правової традиції.

Слід також зазначити, що правова традиція як категорія, що відображає своєрідність буття правової системи, має плюралістичний характер (у цьому випадку йдеться про загальні традиції, притаманні не одній, а декільком правовим системам). Спільність історичного розвитку різних суспільств у межах певної цивілізації є підґрунтям для існування у правових системах цих суспільств традицій, які охоплюють цивілізацію в цілому. При цьому ці традиції містять загальні, одиничні й особливі складові [28, 24]. Перші виражають спільні характеристики правових традицій, що зумовлюють єдність правових систем, охоплених такими традиціями; другі — місцеву специфіку, викликану розвитком джерел традиції або самої правової системи у межах конкретного соціуму; треті — творчий вклад певних індивідів або спільнот у зміст традицій. Другі та треті складові мають наслідком те, що прояви загальних правових традицій у праві різних країн є аналогічними, але не тотожними. Наприклад, традиція поділу права на приватне і публічне властива сім'ї романо-германського права, у кожній країні має свої особливості у вигляді визначення тієї чи іншої галузі як приватної чи публічної (наприклад, трудове право, яке історично і генетично є приватною галуззю, на сучасному етапі у деяких правових системах відносять до царини публічного права).

Наприкінці зупинимось також на значенні категорії правова традиція у порівняльно-правових дослідженнях.

По-перше, спільність базових традицій (як соціально-юридичних, так і техніко-юридичних) може бути покладено в основу критерію класифікації (типо-

логізації) правових систем світу і дозволяє виокремити низку правових систем у єдину класифікаційну (типологічну) групу. Більше того, врахування сфери дії найбільш загальних традицій у праві корисне для розуміння наближеності правових сімей одна до одної, їх спорідненості, і навіть дає можливість говорити про своєрідні «надсімейні» утворення на правовій карті світу. Приміром, західне (в широкому сенсі) право, яке містить системи англо-американської та континентальної сімей, ґрунтується на спільності деяких традицій, у тому числі: християнської правової традиції і пов'язаної з нею різними зв'язками традиції світськості права, традиція античної політичної філософії, традиції римського права (меншою мірою) тощо. При цьому говорити про «великі» традиції, які становлять не критерій поділу правових систем на певні групи, а результат такого поділу (що пропонується Г. Гленном та іншими дослідниками), можна лише у дуже абстрактному плані і з урахуванням того, що чіткого розмежування такої традиції з категорією «правова сім'я» зробити не вдасться, а тому їх спільне використання, на нашу думку, не є виправданим.

По-друге, плюралізм як ознака правової традиції дає можливість об'ємніше уявити «співіснування» правових систем у межах однієї сім'ї. Ідея «внутрішньосімейної» різноманітності права не лише не суперечить, а навіть впливає з виокремлення тієї чи іншої сім'ї, адже засадничі традиції, які утворюють сім'ю, завжди мають загальні, одиничні й особливі складові (див. наведені вище приклади).

По-третє, дослідження і врахування правових традицій є важливим для розуміння і спрямування процесів правової акультурації. Традиції можуть як сприяти, так і ставати на заваді зближенню окремих правових систем чи навіть сімей. Приміром, перенесення у ХХ ст. феномену конституції у правові системи ісламських країн було суто формальним. Конституція у цих державах не набула статусу фундаменту правової системи, Основного закону, на якому ґрунтується життя суспільства (звідси і конституційна нестабільність, декларативність конституційних положень, розбіжності між «формальною» і «реальною» конституціями), саме через відсутність необхідних традицій у сфері базових цінностей конституціоналізму (верховенства права, демократії, прав людини, світськості держави і права та ін.). Так само і принципова можливість інтеграції України в європейський правовий простір, а також наявні проблеми у цій сфері є наслідком спільності багатьох правових традицій нашої держави й інших європейських держав (важливість права як соціального регулятора, його розвиненість, включаючи розвиненість юридичної науки й освіти, вплив канонічного і римського права на правову систему тощо) і одночасно їх меншої укоріненості, часто — фрагментарності, що зумовлено особливостями історичного розвитку і українських земель, і держав, до складу яких входили останні.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Оборотов Ю. М.* Традиції і новації у правовому розвитку : моногр. — О., 2001. — 160 с.
2. *Лобода Ю. П.* Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). — Л., 2009. — 280 с.
3. *Ковлер А.* Антропология права : учеб. для вузов. — М., 2002. — 480 с.
4. *Арановский К. В.* Конституционная традиция в российской среде. — СПб., 2003. — 658 с.
5. *Цвайгерт К.* Сравнительное частное право : в 2 т. / К. Цвайгерт, Х. Кетц ; пер. с нем. Ю. М. Юмашева. — М., 2010. — Т. I : Основы ; Т. II : Договор. Неосновательное обогащение. Деликт. — 728 с.
6. *Merryman J. H.* The civil law tradition: an introduction to legal systems of Europe and Latin America / J. H. Merryman, R. Perez-Perdomo. — 3rd ed. — Stanford, 2007. — 178 p.

7. *Леже Р.* Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход / пер. с фр. А. В. Грядова. — М., 2009. — 584 с.
8. *Cohn H. H.* Human rights in the Bible and Talmud. — Tel Aviv, 1989. — 118 p.
9. *Glenn H. P.* Doin' the Transsystemic: Legal Systems and Legal Traditions // McGill L. J. — 2005. — Vol. 50. — P. 863–898.
10. *Glenn H. P.* Legal traditions of the world. Sustainable diversity in law. — 3rd ed. — Oxford, 2007. — 398 p.
11. *Осакве К.* Сравнительное правоведение в схемах: Общая и Особенная части : учеб.-практ. пособ. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2002. — 464 с.
12. *Бехруз Х.* Порівняльне правознавство : підруч. — О., 2009. — 464 с.
13. *Берман Г. Дж.* Вера и закон: примирение права и религии / пер. с англ. Д. Шабельникова и М. Тименчика. — М., 1999. — 432 с.
14. *Лафитский В. И.* Сравнительное правоведение в образах права. — М., 2010. — Т. 1. — 429 с.
15. *Вовк Д.* Християнська правова традиція як категорія теорії права / наук. ред. О. В. Петришин. — Х., 2013. — Вип. 5. — 64 с.
16. *Павлов С. С.* Правові традиції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. — О., 2010. — 19 с.
17. *Мірошниченко М. І.* Генезис національних правових систем: теоретико-методологічний аспект : моногр. — К., 2007. — 271 с.
18. *Турен А.* Повернення дівця ; пер. з фр. О. Гуджен, О. Подемченко, Т. Шваб. — К., 2003. — 320 с.
19. *Прангишвили И. В.* Системный подход и общесистемные закономерности. — М., 2000. — 244 с.
20. *Хейзинга Й.* Тени завтрашнего дня. Человек и культура. Затемненный мир : Эссе / сост., пер. с нидерл. и предисл. Д. Сильвестрова; коммент. Д. Харитоновича. — СПб., 2010. — 456 с.
21. *Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні :* моногр. / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. — Х., 2009. — 352 с.
22. *Мамардашвили М. К.* Сознание и цивилизация. — СПб., 2011. — 288 с.
23. *Чистов К. В.* Фольклор, текст, традиция : сб. ст. — М., 2005. — 272 с.
24. *Негус К.* Креативность. Коммуникация и культурные ценности / К. Негус, М. Пикеринг ; пер. с англ. О. В. Свинченко. — Х., 2011. — 300 с.
25. *Гіденс Е.* Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / пер. з англ. Н. П. Поліщук. — К., 2004. — 100 с.
26. *Винайдення традиції /* за заг. ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера ; пер. з англ. М. Климчука. — 2-ге вид., випр. — К., 2010. — 448 с.
27. *Скурко Е. В.* Российская традиция права: проблемы генезиса и содержания // Правоведение. — 2008. — № 2.
28. *Бондырева С. К.* Традиции: стабильность и преемственность в жизни общества : учеб. пособие / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. — М. ; Воронеж, 2004. — 280 с.

Вовк Д. О. Про зміст категорії «правова традиція» та її значення у порівняльно-правових дослідженнях

Анотація. У статті пропонується дослідження категорії «правова традиція». Окреслюються підходи до осмислення правової традиції, які домінують у загальнотеоретичних і компаративістських джерелах. Автор доводить, що правова традиція як така становить наукову абстракцію, змістовна характеристика якої (риси, джерела, форми прояву, сфера дії), як правило, можлива лише стосовно конкретної традиції у праві.

Будуючи власне бачення правової традиції, автор пов'язує цю категорію з історичністю як ознакою правової системи. Правові традиції є конкретними проявами історичності у праві, які зумовлюють особливості існування якогось правового явища чи правової системи у цілому. Вивчення правових традицій дає можливість побачити, чому в суспільстві або групі суспільств, об'єднаних у цивілізацію, сформувалися саме такий образ права, таке суспільне значення права, така правова система. Інше розуміння, вважає автор, традиції призводить до її ототожнення або змішування з правовою сім'єю, правовою системою, чи її певним елементом, і, відповідно, має наслідком втрату понятійної цінності. Вказується також на смислову наближеність категорій «правова традиція» і «правова культура», які обидві можуть використовуватися для позначення певного рівня розвитку правової системи. Утім, якщо культура відображає сам цей стан, то традиція дає уявлення про шляхи і джерела формування такого стану.

Наприкінці акцентується увага на аспектах використання досліджуваної категорії у порівняльному правознавстві. По-перше, спільність базових традицій може бути покладено в основу вироблення критерію класифікації (типологізації) правових систем світу. По-друге, плюралізм як характеристика правової традиції дає можливість об'ємніше уявити «співіснування» правових систем у межах однієї сім'ї. По-третє, вивчення і враху-

вання правових традицій важливе для розуміння і спрямування процесів правової аккультурації.

Ключові слова: правова традиція, правова культура, правова система, історичність правової системи, правова сім'я, порівняльне правознавство.

Вовк Д. А. О содержании категории «правовая традиция» и ее значении в сравнительно-правовых исследованиях

Аннотация. В статье предлагается исследование категории «правовая традиция». Очерчиваются подходы к осмыслению правовой традиции, доминирующие в общетеоретических и компаративистских источниках. Автор доказывает, что правовая традиция как таковая представляет научную абстракцию, содержательная характеристика которой (черты, источники, формы проявления и т. д.), как правило, возможна только относительно конкретной традиции в праве.

Предлагая собственное видение правовой традиции, автор связывает эту категорию с такой чертой правовой системы, как историчность. Правовые традиции являются конкретными проявлениями историчности в праве, которые обуславливают особенности существования того или иного правового явления или правовой системы в целом. Изучение правовых традиций дает возможность увидеть, почему в обществе или группе обществ, объединенных в цивилизацию, сформировался именно такой образ права, такое социальное значение права, такая правовая система. Указывается также на смысловую близость категорий «правовая традиция» и «правовая культура», которые обе могут быть использованы для обозначения определенного уровня развития правовой системы. Однако если культура отображает само это состояние, то традиция дает представление о путях и источниках формирования такого состояния.

В конце статьи акцентируется внимание на аспектах использования исследуемой категории в сравнительном правоведении. Во-первых, общность базовых традиций может быть положена в основу разработки критерия классификации (типологизации) правовых систем мира. Во-вторых, плюрализм как характеристика правовой традиции дает возможность более объемно представить «сосуществование» правовых систем в рамках одной семьи. В-третьих, изучение правовых традиций представляется важным для понимания и направления процессов правовой аккультурации.

Ключевые слова: правовая традиция, правовая культура, правовая система, историчность правовой системы, правовая семья, сравнительное правоведение.

Vovk D. On the Content of «Legal Tradition» Category and its Significance in Comparative Legal Studies

Summary. Academic research of «legal tradition» category is presented. Scientific views that dominate in theoretical and comparative legal studies are defined. The author argues that content characteristics of «legal tradition» (that include features, sources, forms of realization and scope of spreading), as a rule, could be carried out only within a particular tradition in law.

Building his own vision of legal tradition, the author relates the category of «legal tradition» historical features of legal system. Legal traditions are concrete manifestations of the historical features of law that determine the existence of a particular legal phenomenon or the legal system in general. The study of legal traditions reveals why society or group of societies united in civilization, formed such an image of law, that social significance of law, that legal system. Other meanings of legal tradition lead to its identification or mixing with the legal system or its elements. It is proved that the categories of «legal tradition» and «legal culture» are interconnected, both of them may be used to indicate a certain level of development of the legal system. However if the culture reflects a certain state of development, the tradition reflects ways and sources of this condition.

The modes of application of the category of legal tradition in comparative law are given at the end of article. First of all, common basic traditions can be put to the basis of classification (typology) of the world legal systems. Secondly, pluralism as a feature of legal tradition allows to stress the «coexistence» of legal systems within the same family. Thirdly, research and consideration of legal traditions are important for understanding and directing processes of legal acculturation.

Key words: legal tradition, legal culture, legal system, historic features of legal system, comparative law.